

Ingliz va o'zbek tillaridagi salomatlik va kasallikka oid frazeologik birliklarida antonimiya xodisasi

O'zbekiston Milliy Universiteti Tayanch doktoranti

Usarova Madina Ortiqboy qizi

Annotatsiya

Ushbu maqola salomatlik va kasallikka oid frazeologizmlarning antonimik munosabatini o'rganadi. Maqolada antonimiya hodisasi tushuntirib berilgan. Shuningdek, antonimiya hodisasi frazeologik darajada misollar yordamida tahlil qilingan. Ingliz va o'zbek tilidagi salomatlik va kasallikka oid frazeologizmlar o'zaro chog'ishtirilib tadqiq qilingan.

Kalit so'zlar: Antonimiya, frazeologizm, salomatlik, kasallik, leksik birlik, frazeologik birlik.

Til birliklarining o'zaro zid munosabatdagi ma'nolarni anglatishi asosida guruhlanishga antonimiya deyiladi. Antonimiya ikkita kontekstdagi leksik birlik yoki so'zlar o'rtasidagi qarama-qarshi semantik munosabatni ifodalaydi. Ushbu atamani C. J. Smit o'z kitobida ("Sinonimlar va antonimlar", 1867) kiritgan. Umuman olganda, sinonimiyadan farqli o'laroq, antonimiya yakka munosabatni talab qiladi.¹ Masalan, "chiroyli" so'zining antonimi sifatida birgina "xunik" so'zini keltirsak, buning o'rniga, sinonim sifatida "go'zal", "latofatli", "maftunkor" kabi so'zlarni olishimiz mumkin.

Antonimiya til birliklari orasidagi semantik munosabat asosida belgilanadigan hodisalardan biri bo'lib, frazeologik birliklarda ham so'zlardagi singari uchraydi. Antonimiyani belgilash, bir tomondan, frazeologik birliklarning lug'aviy ma'nosini chuqurroq anglashga olib kelsa, ikkinchi tomondan, polisemiya bir iboraning ma'nolarini o'zaro farqlashda yordamlashadi, uchinchi tomondan, sinonimlarni belgilashda ham foyda keltiradi. Antonimiya nafaqat so'zlarga, balki frazeologik birliklarga ham xos hodisa bo'lishiga qaramay, bu hodisa iboralarda kam o'rganilgan².

Antonimlarning frazeologik birliklar orasida ham borligi "antonim" terminini kengroq tushunishni talab qiladi. Asli antonim deb o'zaro zid ma'noni anglatuvchi ikki til birligi tushuniladi. Shunga ko'ra hodisaning o'zini antonimiya deb yuritish ma'qul.

Agar antonimlar so'z bo'lsa, leksik antonimiya deb, frazeologik birlik bo'lsa, frazeologik-antonimiya deb, so'z bilan frazeologik birlik bo'lsa, leksik-frazeologik

¹ Tamara Smit. *Antonimiya: turlari va misollari*. 28.01.2021

² Зими́на Л.П. *Антонимия фразеологических единиц в современ немецком языке: Учебное пособие по фразеологии*. – Кемерово, 1977. – С. 77 с.

antonimiya deb atash o'rinli.³ Bu uch turdagi antonimiya birgalikda lug'aviy antonimiyani tashkil etadi, bunda u grammatik antonimiyaga qarama-qarshi qo'yib nomlangan bo'ladi⁴.

Frazeologik antonimiyada ikki frazeologizmni qiyoslash ularning semantik jihatdan qarama-qarshi belgilariga asoslanadi. Ingliz tilida A.I. Alexinaning frazeologik antonimiyaga bag'ishlangan tadqiqotida zoonimik komponentli frazeologizmlar alohida tahlil qilinmagan.⁵

Sinonimiya va antonimiya parallel hodisalar bo'lib, biri ikkinchisini inkor qilmaydi, cheklamaydi. Shu sababli har bir antonim iboraning o'z sinonimi bo'lishi mumkin. Yana shuni aytib o'tish kerakki, antonim frazeologik birliklardan biri boshqa antonim frazeologik birlikga sinonim bo'la oladi. Lekin bu iboralarni o'zaro sinonim deb bo'lmaydi. Demak, antonimlar sinonimlarning ma'no farqlarini aniqlashda mezon bo'lib xizmat qilishi mumkin⁶. Bundan tashqari, antonimlarning sinonimi bor bo'lishi antonimlik munosabatiga kirishuvchi iboralarning miqdorini ko'paytiradi. Antonim bo'lgan iboralarda biri yoki har ikkisi o'z sinonimiga ega bo'lishi mumkin.

Antonimik munosabatlarni frazeologizmlarda o'rganish qarama-qarshi aloqalarning asosini nafaqat semantik farqlar, balki semantik umumiylik, ayni damda u yoki bu xususiyat, hodisa yoki predmetga xos xususiyati namoyon bo'lishining chegarasini aniqlaydigan va aniq voqelanadigan mohiyatning ajralmas qarama-qarshiliklarini ko'rsatuvchi birliklarning qandaydir o'xshash emasligi haqida xulosa chiqarishga yordam beradi. Leksik-semantik nuqtai nazardan olib borilgan tahlil chog'ishtirilayotgan tillarning turli stilistik, baholash va emotsional-ekspressiv baholi frazeologik birliklari antonimiya hodisalari mavjudligi, nutqning turli uslublariga tegishli bo'lishlari hamda emotsional-ekspressiv baho bilan ajralib turishlari mumkinligini ko'rsatadi. Antonimiyaning zarur belgilari denotativ komponentlarning ma'nolarida namoyon bo'ladi va tadqiq qilinayotgan tillarning frazeologizmlari bir xil kategorial-grammatik xarakteristikani va semantik umumiylikni saqlab qoladi, ularning konnotativ komponentlari esa bir-biriga mos kelishi ham yoki bir-biridan farqlanishi ham mumkin.

Tadqiqotimiz natijasi ingliz tilida salomatlik va kasallikka oid frazeologik birliklarda antonimlik munosabatini uchratishimiz mumkinligini isbotladi. Masalan:

³ Alexina A. I. *Основы фразеологии русского языка*. – Санкт - Петербург, 1997. – С. 152.

⁴ Соколова Г.Г. *Составляющие коннотативного значения фразеологические единицы // Лингвистические проблемы перевода*. – Москва: Высшая школа, 1981. – 345 с.

⁵ Рахматуллаев Ш.У. *Основные грамматические особенности образных глагольных фразеологических единиц современного узбекского языка*. АКД. – Москва: Высшая школа, 1952. – С. 16.

⁶ Супрун А.Е. *О фразеологических единицах с числительным // Вопросы фразеологии*. – Ташкент, 1965. – С. 170.

To feel under the weather – kasal bo'lib qolmoq frazeologik birligi to be back on one's feet – kasallikdan tuzalmoq, be up and about – sog'aymoq, on the mend – kasallik yoki jarohatdan sog'aymoq kabi frazeologik birliklar bilan antonimiya hodisasiga kirishadi.

O'zbek tilidagi salomatlik va kasallikka oid frazeologik birliklar orasida ham antonimiya hodisasi kuzatildi. Xususan, *sog' tanda sog'lom aql, kasalni yashirsang istimasi oshkor qiladi* kabi frazeologik birliklarda, antonimiya hodisasi frazeologik birlikni ichida, ikki qismning zidlik ma'noda kelishi bilan amalga oshgan. Birinchi misolda *tana* va *aql* so'zlari o'zaro zid ma'noda kelgan bo'lsa, ikkinchi misolda *yashirmoq* va *oshkor qilmoq* so'zlari antonym bo'lib kelgan.

Frazeologizmlarda antonimik hodisalar allomorflarga qaraganda ko'proq izomorflarda aniqlanadi. Frazeologik antonimlarning ko'pchilik qismi yagona struktur tuzilishga ega bo'lgan hamda adyektiv va fe'lli turlarni namoyon qiluvchi ko'p sonli konstruksiyalarni hosil qiladi.

